

Олена Анненкова,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-6578-3531>

e-mail: o.s.annenkova@udu.edu.ua

ДИПТИХ А.С. БАЕТТ «ЯНГОЛИ І КОМАХИ» ЯК ВЗІРЕЦЬ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ ВІКТОРІАНИ

У статті аналізується диптих А.С. Баєтт «Янголи і комахи» з огляду на специфіку функціонування в ньому вікторіанського коду, який складає основу оригінальної вікторіани сучасної британської письменниці. «Янголи і комахи» обрані як особливий і показовий зразок рецепції, рефлексії та інтерпретації сучасними британськими письменниками культурно-історичної та мистецько-художньої спадщини вікторіанської епохи. У новелах диптиха «Янголи і комахи», зокрема в «Морфо Євгенії» та «Шлюбному янголі», продемонстрований продуктивний діалог із вікторіанством та одночасно концептуальні зсуви в його осмисленні та висвітленні тих аспектів життя вікторіанців, що перебували на маргінесах вікторіанських нарративів у ХІХ столітті. Вікторіанський код фундує особливу архітектуру диптиха, що визначило мету цієї розвідки — з'ясувати особливості вікторіанського коду та принципи його репрезентації у творі.

А.С. Баєтт реконструює вікторіанську епоху через стилізацію і пастиш. Авторка створює широку панораму вікторіанства, фіксуючи найприкметніші риси його духовної та матеріальної культури: ключові ідейно-філософські тенденції та антиномії, наукові й релігійні суперечки, вікторіанські цінності, особливий вікторіанський побут, маєтки та інтер'єри, традиції і звичаї, розподіл чоловічих та жіночих ролей у соціумі й сім'ї, коло повсякденних інтересів і дозвілля. Водночас вікторіанство реінтерпретується крізь призму постмодерністської візії і за допомогою постмодерністської стратегії письма. А.С. Баєтт фокусує свою увагу на маргіналізованих чи взагалі замовчуваних у літературному вікторіанському дискурсі темах, порушуючи, зокрема, табуовані за тих часів проблеми гомосексуальних та інцестуальних стосунків, відтворюючи різні типи жіночих характерів, фіксуючи появу нового типу жінки — незалежної, самодостатньої, розумної. А.С. Баєтт актуалізує традицію класичного реалістичного вікторіанського роману ХІХ століття (датування подій, точні вказування місць дії, зосередженість на деталях речового світу, портретах і пейзажах в їхніх конвенційних функціях), проте робить це мовою, доступною для сучасного читача, маючи за мету дати змогу своїм сучасникам не лише глибше пізнати історію та збагатити уявлення про вікторіанську епоху, зруйнувавши стереотипи, а й через розуміння минулого краще усвідомити причини теперішніх проблем і негараздів. Встановлені в «Янголах і комах» вагомий й конститутивні складники вікторіанського коду визначають оригінальність дослідження, а його аналіз дає змогу констатувати наявність «вікторіанського тексту» в обох новелах диптиха, що робить твір А.С. Баєтт яскравою і самобутньою енциклопедією вікторіанської доби.

Ключові слова: А.С. Баєтт, «Янголи і комахи», диптих, вікторіана, вікторіанська епоха, вікторіанський текст.

А.С. Баєтт є однією з найяскравіших сучасних британських авторок, яка відома своїми великими за обсягом окремими романами та циклами романів, численними збірниками малої прози й літературно-критичних статей. Її творчість вирізняється різноманітністю тематики й глибиною охоплення життєвого матеріалу, який вона подає як постмодерністська письменниця, в авторській манері якої нарівні з постмодерністськими рисами письма відчут-

ною є прихильність до класичної літератури та її старих форм. Принаймні, як зауважує сама А.С. Баєтт: “I like the old forms, where the writers criticized had space to be read, not paraphrased” (Byatt, 1999, p. 6). Письменниця відома своєю великою увагою і захопленістю літературою та культурою Англії вікторіанської епохи, що їй вона присвятила багато своїх творів. Найвідомішим з них є роман «Володіти», за який вона у 1990 році отримала Букерівську премію.

Набагато пізніше, у 2009 році, з'явився ще один великий роман цієї авторки «Дитяча книга», а між ними двома, у 1992 році, був написаний її диптих з дивною та утаємниченою назвою «Янголи і комахи». Всі ці твори є даниною серйозній зацікавленості А.С. Баєтт англійським вікторіанством, яскравим явищем англійської культури XIX століття, яке вплинуло на всю подальшу культуру й літературу не лише Великої Британії. Інтерес до вікторіанства як феномену англійської культурно-художньої спадщини є в новітній літературі Британії настільки потужним, творів, у яких сучасні автори звертаються до проблем вікторіанської епохи, так багато, що сучасні дослідники мають підстави говорити про явище «вікторіанського відродження» (Ю. Скороходько, О. Тупахіна), яке переживає сучасна британська проза. Дійсно, після модерністського заперечення здобутків вікторіанської епохи починаючи з 2-ї половини XX століття увага до вікторіанства з боку британських інтелектуалів лише зростала, що мало безліч вагомих причин, серед яких передусім слід назвати такі ключові: Англія була та залишається країною усталеної спадковості, а саме за вікторіанських часів вона здобула міцний авторитет на міжнародній арені як держава розвинутого парламентаризму, потужної економіки, прогресивної науки й передових технологій і зазнала справжнього підйому культури взагалі й літератури зокрема, що продовжується і зараз і чим британці надзвичайно пишаються. Англійці вважають, що у надрах вікторіанства, у його духовних і морально-етичних цінностях та проблемах криються витoki страхів і сподівань їхнього сьогодення та що розуміння історичного минулого уможливить краще усвідомлення ними тенденцій теперішніх часів і майбутнього. Вікторіанська художня література також відіграє у цьому свою велику роль, адже саме ця література, з її «всезнаючим і богоподібним голосом, з її вагомим реалізмом, її хронологічними сюжетами, її основоположною моральною впевненістю, її роллю буржуазного епосу», і «донині залишає свій тривкий відбиток на британській літературі» (Бредбері, 2012, с. 22), своєрідність якої полягає у тому, що британські автори пишуть свої твори на перехресті постмодерністської і реалістичної естетичної мови, хоча, звісно, ознаки постмодерністського письма в ній є надзвичайно виразними: це і витончена гра з читачем, і захопливий іронічний пастиш, і ускладнена інтертекстуальність. При цьому гострота соціально-моральної проблематики й традиційності реалістичного нарративу також мають вагоме значення, сильно приваблюючи сучасного британського читача,

закоріненого в традиції класичного англійського роману. Вікторіанська епоха набуває міфологічних рис, стаючи символом непорушних і чітких морально-етичних та естетичних основ життя, які можуть слугувати орієнтиром для сучасного культурно-літературного простору. Це дає підстави для переосмислення вікторіанської епохи, яка стає предметом плідної полеміки й діалогу, дає змогу зустрітися історії та сучасності, щоб укотре продемонструвати єдність і сталість європейської гуманістичної культурно-літературної традиції.

Творчість А.С. Баєтт, яскравою представницею сучасної британської прози, не є частим об'єктом вивчення з боку українських літературознавців. Здебільшого вони називають лише деякі твори письменниці (частіше за все її резонансний роман «Володіти») у загальному переліку багатьох інших, які розглядаються в контексті досліджень сучасного історіографічного роману. «Янголи і комахи» ними майже не згадується, хоча цей диптих є надзвичайно продуктивним і показовим для вивчення саме особливостей відтворення у ньому «вікторіанського тексту» (О. Толстих). У західному літературознавстві навпаки інтерес до творчості інтелектуалки Баєтт є потужним і постійним. На Заході виходять дисертаційні дослідження, численні статті та рецензії на її твори, зокрема і на «Янголів і комах». Хоча слід визнати, що і в роботах європейських дослідників значна і не виправдано більша увага приділяється лише першій частині диптиха, яка називається «Морфо Євгенія», і майже не дослідженою залишається її друга, насичена філософськими роздумами та культурними нюансами, частина під назвою «Шлюбний янгол». Серед важливих праць, присвячених диптиху «Янголи і комахи», наведемо такі: статті польських дослідниць А. Буди «У постмодерному дзеркалі: інтертекстуальність в “Янголах і комахах” А.С. Баєтт» (Buda, 2015), А. Приморац та І. Балінт-Федварські «Гендерні трансформації і вікторіана в “Морфо Євгенії” А.С. Баєтт» (A. Primorac, I. Balint-Feudvarski, 2011), а також розвідки М. Лакі «“Морфо Євгенія” А.С. Баєтт: прологмени в майбутні теорії» (M. Lackey, 2008), Х. Хансон «Подвійний голос метафор: Морфо Євгенія А.С. Баєтт» (H. Hansson, 1999), Дж. Старок «Янголи, комахи та аналогія: Морфо Євгенія А.С. Баєтт» (J. Sturrock, 2002/03). Вже назви цих досліджень вказують на те, наскільки жвавими є дискусії навколо цієї складної книги англійської письменниці, адже науковці вивчають нарративні стратегії та стилістичні особливості цього твору, аналізують його філософські, наукові й культурно-історичні контексти

та підтексти тощо. Проте у цих роботах не зверталася увага на особливості саме «вікторіани» А.С. Баєтт, втіленої в «Янголах і комах», хоча їхній «вікторіанський текст» є тим підґрунтям, на якому базується вся архітектоніка твору. **Метою статті** є вивчення рис та особливостей відтворення вікторіанського коду в диптиху А.С. Баєтт «Янголи і комахи».

Польська дослідниця А. Тринецька слушно відзначила, що «парадоксально, але неовікторіанські тексти відображають вікторіанське минуле і водночас сучасну епоху. Літературна ревізія стає вдвічі значущою не лише як пригадування минулого, але також і як прославляння теперішнього і визнання історичного консеквенціалізму» (Трунієска, 2015 с. 259). Баєтт посідає в ряду сучасних британських авторів, які пишуть у парадигмі неовікторіанського роману, помітне місце, і вона є саме тією письменницею, яка підтверджує справедливості цієї тези. Вікторіанську епоху вона вивчила досконало і як філологиня, і як досвідчена й вдячна читачка, і як талановита, з розвинутою уявою і художнім смаком письменниця. Вікторіанство є для неї джерелом натхнення і знань, філософських міркувань та розмаїтих емоцій. Вона сама казала про це так: “We’re still living at the end of the Victorian era, at least philosophically, in the way we try to understand the world. We’ve moved on technologically, but the foundations of our ideas are still there, if you think of Freud or sexuality, or Darwin and the naturalists. It all turns around the idea of the death of Christianity, the disappearance of God, and I think morally our world doesn’t quite know what has been put in its place” (цит. за: Тупахіна, 2014, с. 21).

Вікторіана «Янголів і комах» є особливою, специфічно баєттівською. Вікторіанством просякнута вся книга, обидві її новели, які нерозривно зв’язані між собою цілим комплексом тем і проблем, героями, системою художніх прийомів, деталей, стилістикою та візерунками смислів, духовно-інтелектуальних ідей і переживань. Вікторіанство Баєтт вишукано відтворює та одночасно живо вигадує, вона піддає його ревізії та витягає на світ сьогодення його маргінальні й лімінальні проблеми, вона ним любить і вивчає, вона його стилізує і водночас оригінально створює за допомогою передачі свого власного, індивідуального розуміння і витонченої, стилістично бездоганної мови. Вікторіанська атмосфера оприявнюється в обох новелах на рівні фабули та образів, інтелектуально-філософських дискусій і духовних шукань, морально-етичних та гендерних проблем, особливих прикмет вікторіанського побуту. Все це разом моделює своєрідне обличчя

вікторіанства і також його сучасне сприйняття та усвідомлення. Прикметною особливістю вікторіани Баєтт є те, і тут не можна не погодитися з А. Приморац та І. Балінт-Федварські, що письменниця «відтворює вікторіанську епоху з повагою — її пастиш звично увиразнює внутрішнє життя її головних героїв, показуючи їх відвертими і серйозними» (Primorac, Balint-Feudvarski, 2011, p. 223).

Стилізація вікторіанства є органічною, невимушеною. Баєтт вдається з легкістю створити ефект максимальної автентичності. Вона зображає «століття матеріалізму» (Byatt, 1993) з філігранною витонченістю, малюючи строка-ту й насичену панораму доби, за якої матеріалістичне, наукове сприйняття світу стикалося із супротивом з боку християнського містицизму, де дарвінізм співіснував зі спиритуалізмом, де науковці-натуралісти поширювали свої ідеї поряд з містиками-сведенборгіанцями, а раціоналісти пробували вживатися з романтиками-ідеалістами. Це було століття, за якого плотське пронизувало духовне, а духовне натикалося на матеріальне, земне й сексуальне, і ці взаємодії визначали самотність цієї внутрішньо напруженої епохи.

Особливий кодекс і код вікторіанства підтримується на рівні героїв диптиха. Показово, що Баєтт вводить у тексти новел як вигаданих, так і справжніх історичних постатей. Лорд Альфред Теннісон був одним із ключових поетів вікторіанської епохи, поетом-лауреатом, улюбленцем королеви Вікторії. Життєва і творча доля цієї особистості міцно з’єднана з його близьким другом, романтиком Артуром Галламом, який помер дуже рано й смерть якого стала імпульсом для написання Теннісоном великої поеми «In Memoriam». Цей твір є визнаним шедевром англійської літератури, він відбиває ключові думки й переживання людей вікторіанських часів. Артур Галлам та закохана в нього Емілі Теннісон, рідна сестра Альфреда Теннісона, є також повноправними героями новели «Шлюбний янгол», завдяки яким дух епохи відтворюється з іще більшою реалістичністю. Письменниця, ставлячи цих людей в центр художнього твору, висвітлює їхнє життя ніби з нового ракурсу, показує їхнє життєві обставини очима сучасної людини, розповідає про них сучасною мовою, і це наближає їх до нас, вони стають більш живими і зрозумілими. До речі, тема гомосексуальних зв’язків, яка вочевидь перебувала на маргінесах вікторіанських дискурсів, також є тонким нюансом новели «Шлюбний янгол», який не оминає Баєтт, а, навпаки, на який делікатно, але прозоро натякає, пишучи про стосунки Альфреда Теннісона

та Артура Галлама так: «якщо говорити відверто, у той день на галявині вони з Артуром відчували особливу радість любові <...> вони кохали один одного, як Давид та Йонатан, то було дивне кохання, любов до жінки поступалася йому силою» (Wyatt, 1993). Ці два герої пов'язані з сестрою Теннісона — Емілі. Вона мала одружитися з Артуром, і так би сталося, якби рання смерть не забрала його. Дев'ять років глибокого й щирого трауру за Артуром виявилися випробуванням для Емілі, за які вона зрозуміла, що хоче спробувати жити повним, земним життям, через що погодилася стати дружиною закоханого в неї капітана Річарда Джессі. Він полонив її своєю мужністю, розважливостю і пристрасним коханням. Якщо романтичний Артур бачив у ній прекрасну «лісову фею» (Wyatt, 1993), називав її «тремтливою квіткою» (Wyatt, 1993), то Річард Джессі захоплювався Емілі як чоловік із крові й плоти та відчував у ній земну жінку, яку хотів зробити щасливою і знав, що з нею буде щасливий сам — «яка жива і вродлива при свічках міс Теннісон» (Wyatt, 1993).

Здебільшого жінки в новелах письменниці характеризуються у властивих вікторіанській епосі дефініціях, наприклад, Ліліас Папагай — «жінка розумна і добропорядна» (Wyatt, 1993), леді Алабастер — добрий домашній янгол, так само як і міс Греншоу, сестри Алабастер — зовні цілком добродішні леді, а ось Софі Шікі має справжні здібності серйозного медіума й самостійна, як її подруга Ліліас. Вирізняється у диптиху образ Метті Кромптон, яка є утіленням нової жінки, не типової вікторіанки. Вона незалежна, розумна й наділена різними непересічними здібностями. Метті з живою цікавістю вивчає світ, займається наукою і розвивається, добре розуміється на людях, здатна на рішучі кроки й не зважає на суспільну думку. Її характер та вчинки свідчать про те, що насправді образ вікторіанки є набагато складнішим, ніж ми його собі уявляли. Вільям Адамсон захоплюється саме її живим розумом, талантами й знаннями (вона знає латину й давньогрецьку мови, обізнана в англійській літературі), він розуміє, що саме ця жінка, а не дружина Євгенія, буде гідною супутницею в його неспокійному житті дослідника-натураліста. А Євгенія Алабастер є тією героїнею, за допомогою образу якої письменниця уводить у диптих тему інцестуальних і подружніх стосунків, даючи змогу сучасному читачеві зазирнути в спальні вікторіанців, показати той бік життя чоловіків і жінок, про який не писали цнотливі вікторіанські письменники і вся правда про який не виносилася на загал. Однак, крім інцесту, у якому жила Євгенія зі своїм братом у власному родинному будинку,

вона, красива, спокуслива та аморальна, зображена як той тип вікторіанки, життєві інтереси якої не виходили за межі фізіологічної природи жінки та формальних обов'язків, закріплених за дружинами.

А.С. Баєтт показує вікторіанське суспільство, у якому велике значення мали жінки, принаймні в сімейно-домашніх відносинах саме вони відігравали першу й вагомую роль. У «Морфо Євгенії» продемонстровано, що будинок Алабастерів живе навколо леді Алабастер та її дочки: вони народжують дітей, вони визначають правила, а чоловіки виконують функцію запліднювачів і займаються своїми чоловічими справами. Водночас образи Метті Кромптон, Ліліас Папагай, Емілі Теннісон засвідчують, що жінки є не лише тілом для народжування дітей, а що вони мають власні амбіції, серйозні бажання, мрії і можливості для їх реалізації, що вони не гірше за чоловіків можуть думати, читати й навчатися, що вони здатні пережити й відчувати так само глибоко та повно, як і чоловіки. В обох новелах відчувається іронічний голос письменниці, сучасної жінки, яка не приймає традиційний вікторіанський погляд чоловіків на місце жінки в суспільстві й житті. Чоловіче й жіноче, сфери чоловічої і жіночої діяльності протиставлені в новелах. Чоловіки — це Розум й активність, ясність і чіткість, вони перебувають у пошуках смислу та істини, а жінка — це плоть життя, вона має надихати чоловіків, саме тому, іронізує Баєтт, вікторіанці вважали, що жінкам слід менше займатися міркуваннями (Wyatt, 1993). Думка про неважливість і непотрібність для жінки жити інтелектуальним життям з'являється у двох новелах, причому висловлюють її різні за духом чоловіки: і прогресивний натураліст Вільям Адамсон, і романтик-ідеаліст А. Галлам: «Ви багато думаете...» (Wyatt, 1993). Однак письменниця передає звичай тих часів і показує, наскільки чітко було розподілено ролі та обов'язки в вікторіанських родинях: чоловіки займалися виключно «чоловічими» справами, інтелектуальними заняттями й полюванням, а жінки залишалися на своїх жіночих половинах: вони, звісно, повинні потроху читати, грати на музичних інструментах, малювати, але їхня діяльність все одно обмежена домом і домашніми справами. Жінки народжують дітей, і велику кількість дітей, як-от леді Алабастер і її дочка Євгенія, як бідоласна міс Греншоу, у якої постійно помирають діти, і не намагаються втручатися в справи своїх чоловіків, хоча приходять їм на допомогу, коли вони цього потребують.

Чоловічі характери, спосіб життя чоловіків, їхні заняття та інтереси також цілком вклада-

ються у вікторіанську систему правил: Вільям Адамсон — науковець, Гаральд Алабастер — священник, містер Хок — диякон Новоєрусалимської церкви, Альфред Теннісон й Артур Галлам — поети, і всі вони ведуть між собою філософсько-інтелектуальні дискусії і бесіди, що відповідають запитам вікторіанської епохи. Це питання про науку й релігію, про віру та смисл життя, про місце й призначення людини в цьому житті. Саме ці болючі питання епохи й закладені в назву диптиха «Янголи і комахи». Вчення Ч. Дарвіна, публікація його робіт значно похитнули усталені погляди вікторіанців на життя і смерть, природу й Бога, примусивши інтелектуалів шукати міцніші, ніж наука й звична віра, основи для земного існування людини. Важким було прийняття того факту, що природа безжалісна й байдужа до своїх дітей, вона прекрасна, але не має обраних. Однак і зміни, які несли нові часи, були надто глобальними, щоб не помічати їх і не думати про них. Ці переживання охоплюють Гаральда Алабастера, який постійно веде науково-теологічні дискусії з Вільямом і не може прийняти факт смерті й тління, чорної порожнечі, і Вільям, хоч він і науковець-натураліст, також думає про Бога й не заперечує його. Він лише не приймає жорстокості Бога, адже з дитинства йому показували не добру, а злу й жорстоку релігію, за яку карали та вбивали. Він не може дати відповіді на питання пастора, однак говорить, що «можливо, таїна і є Бог. Доведено, що таїна ця — матерія: ми існуємо і ми розумні, але матерія залишається таємничою за своєю природою, як би ми не намагались розібратися у закономірності її метаморфоз» (Byatt, 1993).

Зображення речового світу в диптиху підпорядковано висвітленню прикмет вікторіанського повсякденного, побутово-приватного життя. Важливе місце в першій частині диптиха займає зображення вікторіанського маєтку Брідлі-холла, який, безумовно, має устрій, схожий на мурашник, однак, у той же час це прекрасний, у готичному стилі побудований старовинний маєток, де кожний «займав своє конкретне місце і жив у певний спосіб» (Byatt, 1993) відповідно до усталених традицій і ролей, як їх звично розподіляли в вікторіанському домі. Господарі мали свої спальні, кабінети, вітальні, «а в темному світі за дверима людської мешкали слуги — від дворецького та економа до посудомийок і хлопчиків на побігеньках» (Byatt, 1993). Маєток розташовувався у прекрасній місцині поряд із лісом і річкою, були там чудові зелені галявини, де вся родина збиралася для відпочинку й розваг; були в ньому стайня, господарчі приміщення, де можна було працювати, і домова церква.

Голова «благочинної англійської родини» (Byatt, 1993) Гаральд Алабастер був, як і належало молодшому синові шляхетної родини, священником. Він читав проповіді для членів сім'ї та слуг, і вся родина починала день з ранкової молитви, при цьому в церкві всі, пани і слуги, займали чітко відведені місця — «чоловіки справа, жінки зліва — на задніх лавках» (Byatt, 1993). Леді Алабастер, яка народила більше десяти дітей і всіх жіночої статі, часто погано себе почувала й нібито не мала фізичних сил слідкувати за домом, однак саме вона «була силою, що організує всю родину» (Byatt, 1993): у її кімнату приходили економ, кухар, садівник і гувернантки за розпорядженнями, саме їй діти демонстрували свої успіхи в навчанні. Вона була уособленням вікторіанського ідеалу — справжнім «домашнім янголом» — і турбувалася про заміжжя своїх старших доньок, яким вже було час одружитися, що завдавало немало клопоту батькам, адже важливо було закріпити свій статус у суспільстві й не залишитися старими дівами.

Коло занять, описаних у диптиху, також відповідає вікторіанським часам: у маєтку Алабастерів джентльмени й леді влаштовують вистави, гуляють у лісі, танцюють під чудову музику й наряджаються, читають і розважаються, граючи у вітальні в різні ігри, розгадуючи шаради, виїжджаючи на полювання. А в Маргіті, великому курортному місті на південному сході Англії, де відбувається дія «Шлюбного янголу», люди проводять спиритичні сеанси, захоплюються спиритуалізмом, читають містичну літературу, розмірковують і дискутують на теми земного й потойбічного життя, що красномовно та повно передає сучасним читачам англійські реалії далеких 60–80-х років XIX століття.

Інтер'єри як знаки вікторіанства, які наявні в диптиху, виписані ретельно й передають дух і моду вікторіанської епохи. Ось, наприклад, кабінет Гаральда Алабастера: «шестикутної форми, з дерев'яними панелями на стінах і двома вирізьбленими в каміні глибокими вікнами у пізньому готичному стилі; стеля, також кам'яна, сірувато-жовтого кольору, складалася з менших за розміром шестикутників і була схожою на бджолині стільники. У його центрі було незвичне вікно для денного світла, яке нагадувало ліхтар Ілійського собору, а під ним — широкий, величезний готичний стіл, через що кабінет мав вигляд дорадчої кімнати капітулу. Вздовж стін стояли високі книжкові шафи, в яких було повно книг у лискутих шкіряних палітурках, і тумби з місткими висувними шухлядками. Під скляним верхом однієї з шестикутних тумб блискучого червоного дерева завмерли, прикуті шпильками, метелики...» (Byatt, 1993). Цей кабінет відби-

ває характер господаря та вид його діяльності: це людина з духовним саном, яка багато думає і читає, при цьому людина, що живе в достатку й розуміється на гарних речах, тому й меблі в Гаральда Алабастера з коштовного червоного дерева, які підкреслювали статки господаря, велика кількість шаф з книжками, що знову ж таки увиразнювало інтелектуальні заняття голови сімейства. Або опис спальні Вільяма в будинку Алабастера: «У кімнаті з готичним склепінням були цілком сучасні зручності: ліжко червоного дерева з різьбленим візерунком з листя плюща та ягід падуба, на якому лежала перина, набита гусячим пухом, і м'які вовняні ковдри, а зверху — вміло розшите тюдорівськими трояндами білосніжне покривало» (Byatt, 1993). Тут все є релевантним епосі: поширене й символічне червоне дерево, улюблена вікторіанцями готика, традиційні для англійців троянди у поєднанні з сучасним комфортом.

Як і було заведено в вікторіанських будинках, кімнати чоловіків відрізнялися від оздоблення жіночої половини помешкання: кімната леді Алабастер «була типово дамською, з гранатово-червоними шпалерами, на яких видно було рожево-кремові гілочки жимолості. Червоні щільні оксамитові штори закривали сонячне світло <...> У кімнаті була купа подушок, розшитих хрестиком по вовні, квітками, фруктами, блакитними метеликами і червоними птахами — шовковою ниткою по атласу. Поруч з леді Алабастер завжди лежали п'яльця...» (Byatt, 1993). Цей опис примушує перенестися у вікторіанське повсякдення, він нагадує, що вікторіанці любили червоний колір, масивні меблі з червоного дерева, які підтримували й засвідчували належний статус господаря, а також дає змогу дізнатися про коло вподобань вікторіанок: вишивання шовком по атласу, п'яльця, подушки, квіточки — все це нагромадження речей було неодмінною прикметою вікторіанського інтер'єру.

Увага вікторіанців до свого повсякденного побуту проявлялася у дрібничках, у яких поєднувалися англійські традиції (квітковий або рослинний малюнок, листочки падуба) і тогочасне мистецтво. Опис софи, предмета інтер'єру в будинку Емілі Теннісон, точний і не поступається своєму об'єкту, адже малюнок домашньої софи належить видатному поету, художнику й дизайнеру вікторіанської епохи В. Моррісу: «Широка і пухка софа з високою спинкою, на якій сиділи Емілі Джессі і місіс Герншоу, була обтягнута набивною матерією. Її малюнок виконав Вільям Морріс; візерунок з чорних гілочок, які на перший погляд непорядковано сплелися, повторювався з геометричною періодичністю на таємничому темно-зеленому тлі» (Byatt,

1993). Варто пригадати й традицію чаювання, яка включала, окрім неодмінної бесіди, і приємні побутові дрібнички, сервізи, столові прибори тощо: місіс Джессі «розливала чай у чашки, розписані гірляндами з м'яких рожевих бутонів та яскравих незабудок» (Byatt, 1993).

Загальновідомим є той факт, що за часів вікторіанства національні традиції отримали своє нове дихання та остаточне закріплення, і ця традиційна англійськість, її риси та особливості не пройшли повз увагу письменниці. Так вона описує весілля Євгенії та Вільяма: «...весілля було по-справжньому англійським, дуже буколічним. Євгенію і Ровену одягнули як сестер — але не близнючок — у білі шовкові сукні з довгими мереживними шлейфами; одна була щедро прикрашена рожевими бутонами, інша, сукня Євгенії, — кремово-золотистим мереживом. На обох були корони з розеток і намиста з перлин. Обидві тримали букети з лілій і троянд <...> За ними йшли маленькі дівчата з рожевими і золотими стрічками у волоссі, в білих тюлевих сукнях <...> вони несли корзини з квітковими пелюстками, щоб обсипати ними молодят» (Byatt, 1993). У цьому деталізованому описі ми бачимо всі неодмінні прикмети вікторіанського весілля, традиції якого були започатковані заохоченою в принца Альберта королевою Вікторією: білі сукні, весільні букети, маленькі дівчатка з квітами — все, як було заведено тоді й збережено досі сучасними англійцями.

Окрім зовнішніх, культурно-історичних прикмет вікторіанської доби, самий текст диптиха зберігає певні риси вікторіанського роману, віддаючи данину традиції, і водночас у творі А.С. Баєтт дозволяє собі те, що лише було намічено деякими представниками вікторіанської літератури. Зокрема, письменниця називає конкретні місця, де відбувається дія, і датує події у двох новелах, завдяки чому читач чітко розуміє, про які часи йдеться: дія в «Морфо Євгенії» триває з 1859 по 1964 роки («Вільям покинув Англію на рік пізніше за Воллеса і Бейтса — у 1849, а повернувся у 1859-му») (Byatt, 1993), новела «Шлюбний янгол» переносить читачів у 1875 рік. Баєтт також ретельно виписує деталі речового світу, даючи розлогі описи будинків, одягу, зовнішності своїх героїв, наслідуючи традиції Ч. Дікенса, В.М. Текерея, Джордж Еліот й інших письменників-вікторіанців, і передає дух епохи не лише через властиві добі інтелектуальні дискусії і морально-етичні питання, але й деталі вікторіанської побутової культури. Актуалізація вікторіанського світосприйняття є важливою в контексті репрезентації епохи. Героїня другої новели «Шлюбний янгол» Ліліас Папагай у душі

культурої письменниці середини ХІХ століття Джордж Еліот була «великою майстринею сплітати картину з розрізнених тонких ниток слів, почуттів і поглядів <...> Місіс Папагай любила історії. Вона плела їх з чуток і спостережень; <...> вона постійно старалась не пропустити жодної плітки, дізнатися про все, щоб досягнути хитросплетіння доль, простежити причинно-наслідкові ланцюжки чужих життів» (Byatt, 1993). У такий спосіб А.С. Баєтт увиразнює властивий письменникам-реалістам вікторіанської епохи погляд на світ як взаємопов'язаний і взаємозумовлений, світ як павутиння, де кожен член суспільства невидимими, а буває і очевидними, нитками пов'язаний з кожним іншим його членом.

Сучасного звучання вікторіана А.С. Баєтт набуває і завдяки тому, що письменниця не лише пише нібито зсередини минулої доби, відчуваючи її суголосність із сучасними проблемами, у яких живуть британці, а й тому, що вона дозволяє собі заглянути нібито за лаштунки вікторіанства й сказати чітко та відверто, не дотримуючись правил та умовностей, неодмінного лицемірства й зайвого святенництва, що ними також характеризувалася вікторіанська епоха, про те, про що тодішні, вікторіанські, джентльмени й леді воліли не говорити. У «Морфо Євгенії» А.С. Баєтт пише про шлюбне життя Вільяма Адамсона, а не завершує оповідь на самому факті весілля героїв. Революціонеркою в цьому питанні стала улюблена Баєтт Джордж Еліот, яка у своєму романі «Міддлмарч» на прикладі декількох родин детально розповіла, як насправді жили сімейні пари після шлюбу, однак зробила це так, як дозволяли ті часи. Баєтт пише про життя після весілля, не озираючись на умовності, і розмірковує про Вільяма: «Чи жив він довго і щасливо? Весільним бенкетом закінчилася казка...» (Byatt, 1993). Вона розповідає як про складнощі шлюбного життя, розвіюючи стереотипні читацькі ілюзії, так і про речі, про які не можна було говорити в вікторіанські часи: інцест, який мав місце в родині поважних Алабастерів, про плотське взагалі й плотське задоволення зокрема, яке отримувало молоде подружжя Адамсонів після шлюбу в темряві своєї спальні («перші тижні спільного

життя їхні тіла розмовляли одне з одним мовою розплавленого золота...» (Byatt, 1993)), або про почуття чуттєвої насолоди, яке відчувала Емілі до ідеального Артура Галлама; про гомосексуальність, що приписується прив'язаності А. Теннісона й А. Галлама, «цей вид любові»; вони обидва знаходили в шекспірівських сонетах рядки, які могли б подарувати одному на знак любові і вдячності» (Byatt, 1993). І навіть більше: письменниця включає в новелу «Морфа Євгенія» відверту сцену в ліжку, яка супроводжує опис першої шлюбної ночі Вільяма та Євгенії (Byatt, 1993), а таких «відвертостей» ніколи не можна було зустріти в жодному вікторіанському романі.

Отже, зазначеним нами в цій розвідці не вичерпується вікторіана А.С. Баєтт, представлена в «Янголах і комах». Визначення ознак вікторіанського коду в диптиху дає змогу констатувати, що в обох новелах наявний «вікторіанський текст». Письменниця відтворює вікторіанську епоху за допомогою стилізації і пастишу. Атмосфера вікторіанства створюється через зображення яскраві панорами доби: вікторіанський маєток, вікторіанські інтер'єри, добротне сімейство, розподіл жіночих і чоловічих ролей у суспільстві й родині, коло повсякденних занять та інтересів, спосіб життя і традиції. У диптиху зберігаються окремі риси вікторіанського роману (датування подій і конкретні назви місць дії, реалістичні деталі речового світу, портрети й пейзажі). Водночас письменниця звертає увагу на те, що було замовчуваним, маргіналізованим за вікторіанських часів. Все це дає підстави висновувати, що твір «Янголи і комахи» можна вважати оригінальною художньою енциклопедією вікторіанства. Враховуючи серйозність і постійне збільшення кількості творів британської сучасної літератури, у яких автори звертаються до вікторіанського минулого, слід говорити про неовікторіанський роман як яскраву й значущу тенденцію новітньої британської прози та широкі потенційні можливості подальших літературознавчих розвідок, спрямованих на вивчення особливостей неовікторіанської парадигми сучасного постмодерністського історіографічного роману.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бредбері М. Британський роман нового часу. Київ: MSBrand Corporation Agency, 2012. 374 с.
2. Тупахіна О. Жанрові моделі вікторіанської літератури у постмодерністському інтер'єрі роману Грема Свіфта "Ever After". *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2014. № 8. Т. 2. С. 21–26.

3. Buda A. In the Postmodernism Mirror: Intertextuality in *Angels and Insects* by Antonia Susan Byatt. *Journal of Language and Cultural Education*. 2015. Vol. 3 (2). Pp. 66–70. <https://doi.org/10.1515/jolace-2015-0015>
4. Byatt A. S. *Angels & Insects: Two Novellas*. Random House of Canada, Limited, 1993. 304 p. <https://bookreadfree.com/436559/10726411.ampl>
5. Byatt A. S. *On Histories and Stories: Selected Essays*. Cambridge, Massachusetts: Cambridge University Press, 1999. 196 p. <https://www.slideshare.net/FarijulBari/on-histories-and-stories-selected-essays-by-as-byatt-farijulbarigmailcom>
6. Hansson H. The Double Voice of Metaphor: A. S. Byatt “Morpho Eugenia”. *Twentieth Century Literature*. 1999. Vol. 45. No. 4. Pp. 452–466. <https://doi.org/10.2307/441947>
7. Lackey M. A. S. Byatt’s “Morpho Eugenia: Prolegomena to Any Future Theory”. *University of Minnesota Morris, College Literature: John Hopkins University Press*. 2008. Vol. 35. Issue 1. Pp. 128–147. <https://doi.org/10.1353/lit.2008.0011>
8. Primorac A., Balint-Feudvarski I. Gender Subversion and Victoriana in A. S. Byatt’s “Morpho Evgenia”. *Zbornik radova filozofskoga fakulteta u Splitu*. 2011. № 4. Pp. 221–235.
9. Sturrock J. Angels, Insects, and Analogy: A. S. Byatt’s “Morpho Eugenia”. *Connotations*. 2002/03. Vol. 12.1. Pp. 93–104.
10. Tryniecka A. The Revisionary Influence: Neo-Victorian Fiction and the Past Redeemed. *Athens Journal of Philology*. 2015. Vol. 2. Issue 4. Pp. 255–264. <https://doi.org/10.30958/ajp.2-4-4>

REFERENCES

1. Bradbury, M. (2012). *Brytanskyi roman novoho chasu* [The Modern British Novel]. Kyiv: MSBrand Corporation Agency [in Ukrainian].
2. Tupakhina, O. (2014). Zhanrovi modeli viktorianskoi literatury u postmodernistskomu interieri romanu Hrema Svifta “Ever After” [Victorian Genre Models in Postmodern Interior of Graham Swift’s Novel “Ever After”]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*, 8(2), 21–26 [in Ukrainian].
3. Buda, A. (2015). In the Postmodernism Mirror: Intertextuality in *Angels and Insects* by Antonia Susan Byatt. *Journal of Language and Cultural Education*, 3(2), 66–70 [in English]. <https://doi.org/10.1515/jolace-2015-0015>
4. Byatt, A. S. (1993). *Angels & Insects: Two Novellas*. Random House of Canada, Limited [in English]. <https://bookreadfree.com/436559/10726411.ampl>
5. Byatt, A. S. (1999). *On Histories and Stories: Selected Essays*. Cambridge, Massachusetts: Cambridge University Press [in English]. <https://www.slideshare.net/FarijulBari/on-histories-and-stories-selected-essays-by-as-byatt-farijulbarigmailcom>
6. Hansson, H. (1999). The Double Voice of Metaphor: A. S. Byatt “Morpho Eugenia”. *Twentieth Century Literature*, 45(4), 452–466 [in English]. <https://doi.org/10.2307/441947>
7. Lackey, M. (2008). A.S. Byatt’s “Morpho Eugenia: Prolegomena to Any Future Theory”. *University of Minnesota Morris, College Literature: John Hopkins University Press*, 35(1), 128–147 [in English]. <https://doi.org/10.1353/lit.2008.0011>
8. Primorac, A., Balint-Feudvarski, I. (2011). Gender Subversion and Victoriana in A. S. Byatt’s “Morpho Evgenia”. *Zbornik radove Filozofskoga fakulteta u Splitu*, 4, 221–235 [in English].
9. Sturrock, J. (2002/03). Angels, Insects, and Analogy: A. S. Byatt’s “Morpho Eugenia”. *Connotations*, 12(1), 93–104 [in English].
10. Tryniecka, A. (2015). The Revisionary Influence: Neo-Victorian Fiction and the Past Redeemed. *Athens Journal of Philology*, 2(4), 255–264 [in English]. <https://doi.org/10.30958/ajp.2-4-4>

Olena Annenkova,

Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-6578-3531>

e-mail: o.s.annenkova@udu.edu.ua

DIPTYCH "ANGELS AND INSECTS" BY A. S. BYATT AS A SAMPLE OF POSTMODERN VICTORIAN

Attention in this research is focused on the A. S. Byatt's diptych "Angels and Insects". The article analyses the specifics of the Victorian code functioning in the diptych, which forms the basis of the original Victoriana of a modern British novelist. "Angels and Insects" is chosen as a special and demonstrative example of the reception and interpretation of the Victorian era's cultural, historical and artistic heritage by modern British writers, and "Angels and Insects" demonstrates a productive dialogue with Victorianism and, at the same time, conceptual shifts in its understanding and highlighting of the problems of Victorian life that were on the margins of Victorian narratives. Since the Victorian code defines the diptych's architectonics, then the purpose of the article is a study of the Victorian code features and peculiarities of its representation in the diptych "Angels and Insects" by A. S. Byatt. In the article we used such methods as hystorical-literary and historical-cultural, as well as elements of gender analysis method.

A. S. Byatt reproduces the Victorian era with the help of stylization and pastiche. The atmosphere of Victorianism is created through the depiction of a vivid panorama of the Victorian: key Victorian ideological and philosophical trends and antinomies, scientific and religious controversies, Victorian values, a special Victorian lifestyle, estates and interiors, traditions and customs, the distribution of male and female roles in society and the family, the circle of everyday interests and leisure.

At the same time, Victorianism is reinterpreted as postmodern vision and with the help of a postmodern writing strategy. A. S. Byatt draws attention to what was hushed up and marginalized in Victorian times, raising the topics of incestuous and homosexual relationships, creating different types of Victorian women, including images of the new Victorian woman (Matty Crompton, Emily Tennison): intelligent, talented, and independent. A. S. Byatt updates the classic realistic Victorian novel's tradition (dating events and specific names of action's places, realistic details of the material world, portraits and landscapes), but does so in a language accessible to the modern reader. The identification of the Victorian code key components in the diptych constitutes the originality of the study. The analysis of the Victorian code in "Angels and Insects" makes possible to state that there is a "Victorian text" in its both novellas. All of the above gives reason to conclude that "Angels and Insects" can be considered an original artistic encyclopedia of Victorianism.

Key words: A. S. Byatt, "Angels and Insects", diptych, Victorian, Victorian era, Victorian text, the Victorians, Victorian type, Victorian everyday life.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2024

Прийнято до друку 29.03.2024